

ТИПОВІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОСТОРОВОЇ ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНОЇ СИСТЕМИ ЗНАНЬ У ДІТЕЙ ДО РОКУ

УДК 159.931

*Каменіщук Т. Д.,
директор Навчально-методичного центру
психологічної служби системи освіти Вінницької області*

Актуальність дослідження. Для дітей чуттєвий досвід, засвоєний у віці від народження до 1-ого року, через ознайомлення з просторовими знаками та символами предметно-просторового середовища, є визначальним для формування бази уявлень про навколишній світ, яким вони оперуватимуть в подальшому житті. Нагромадження цього досвіду з різних джерел сприймання – це та основа, яка пришвидшує розвиток процесів мислення, мовлення, загострює увагу, збагачує емоційні почуття, фантазію дітей. З огляду на це, найоптимальнішою сферою формування пізнавальної активності дитини з типовим розвитком, виступають психічні процеси, які формуються на сенсорно-перцептивному рівні, ознайомлення з навколишнім світом через освоєння просторових знаків та символів. В процесі їх сприймання вже з народження розвивається та удосконалюється взаємодія в роботі різних аналізаторів, розвивається зорове зосередження, слухова увага та здатність розрізняти зовнішні ознаки просторових знаків та символів.

Короткий аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. За результатами аналізу теоретико-методичної літератури щодо ролі знаково-символічних структур у розвитку психічних процесів людини (О. Лосєв, Л. Виготський, Р. Немов, В. Тарасун). Нами виокремлено **мету:** провести аналіз типових психологічних особливостей розвитку просторової знаково-символічної системи знань (надалі - ПЗССЗ) у дітей до року, які є важливими для формування у них орієнтування в навколишньому предметному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток ПЗССЗ відбувається у процесі чуттєвого відображення людиною навколишньої дійсності на основі взаємодії п'яти аналізаторних систем (зорова, слухова, тактильно-кінестетична, нюхова, смакова). Дитина сприймає навколишню дійсність предметно у вигляді цілісних предметів, які існують в просторі та часі. Для того, щоб повноцінно розвиватися в соціумі дитина повинна орієнтуватися в навколишньому просторі, сприймати простір, що є відображенням об'єктивно існуючої дійсності наповненої знаками та символами.

Характеризуючи психологічні особливості формування ПЗССЗ у дітей нами розглянуто теорії функціональних систем П.К. Анохіна, психічного розвитку на основі когнітивного підходу Ж. Піаже, розвитку сприймання на основі формування перцептивних дій А.В. Запорожця

(Запорожець, А.В., 2008), теорії розвитку вищих психічних функцій Л.С. Виготського (Виготський Л.С., 2005).

У кожному віковому періоді дитинства, згідно вікової психології, що базується на дослідженнях Л.С. Виготського, створюються умови для виникнення певних кроків назустріч новим можливостям сприймати, пізнавати, практично апробувати знання, вербалізувати їх, передавати свої життєві враження різними засобами, співвідносити свої дії з моральними еталонами, усвідомлювати їхній вплив на навколишню дійсність і на себе.

У теорії функціональних систем П.К. Анохін розглядає організм як інтегративну структуру, що складається з безлічі функціональних систем, кожна з яких своєю динамічною діяльністю забезпечує корисний для організму результат (Анохін П.К., 1980).

Визначено, що слухове зосередження на зовнішніх сигналах з'являється на 2-4-му тижні життя дитини, зорове зосередження – на 3-4 тижні пізніше, у формі стійкої фіксації зором предмета на відстані 40-60 см. У 2 місяці формується впізнавання посмішки на обличчі близької людини.

В основу складного процесу побудови зорового сприймання покладено систему внутрішньо-аналізаторних і міжаналізаторних зв'язків, які забезпечують оптимальні умови виділення подразників і взаємодію властивостей предмета як складного цілого, зокрема і предметно-просторових знаків та символів, якими наповнене навколишнє середовище дитини.

Механізм фіксації погляду формується до одного-півтора місяців, поступово зникають некоординовані рухи очей і дії поєднуються. У віці двох-трьох місяців фіксація погляду стає більш тривалою, у дитини поступово формується активний пошук предмета завдяки повороту голови та очей, при цьому зоровий аналізатор у своїй активності тісно пов'язується зі слухом і вестибулярною системою.

У перші місяці життя формується здатність до зосередження на об'єкті на короткий час (Виготський Л.С., 2005). При спілкуванні з дорослим дитина звертає увагу на мімічні та жестові рухи, створюються образи певних словесних виразів, а також зорове сприймання артикуляції звуків з губ дорослого.

Зорове зосередження, яке з'являється у фазі новонародженого, удосконалюються, і до 3 місяців їх тривалість досягає 7-8 хв. На другому місяці життя у дитини виникає здатність розрізняти прості кольори, відділяти людей від оточуючих предметів, що призводить до появи комплексу поживлення. В перші три місяці життя відбувається надзвичайно інтенсивне вдосконалення рухів очей дитини, їх пристосування до просторово-часових особливостей зорових подразників. Але сам по собі розвиток зорової моторики не може служити показником рівня відображення просторових параметрів, до яких вона

приспосовується. На 3-4-ому місяці життя відбувається ідентифікація, розрізнення та встановлення елементарної схожості як об'ємних, так і площинних фігур. Після 3-4 місяців дитина здатна впізнавати обличчя і голос матері в будь-який час. Дитина реагує на колір, розвивається сприймання форми і величини предметів, а також після 8 місяців діти починають боятися і уникати висоти, що свідчить про розвиток просторового сприймання. Вважають, що немовля в цей період вже сприймає світ цілісно. Сенсорні процеси, які включені в обслуговування практичних дій з маніпулювання предметами, здобувають характер орієнтовно-дослідницьких перцептивних дій. Самі ж перцептивні дії виникають після появи перших видів практичних дій і на їх основі.

До року розвиток органу зору та можливостей зорового сприймання випереджають формування рухів і зумовлюють їх. Активно розвивається зорова увага. Дитина на основі наслідування дій дорослого під час освоєння предметної дійсності впізнає предмети, розрізняє знайомі та нові предмети. Значним досягненням на цьому етапі є здатність дитини співвідносити образ предмета з його назвою, що дозволяє вважати, що у неї встановлюється зв'язок між образом та словом, на це вказує те, що дитина розуміє мовлення близьких. Розвивається координація між зоровим та слуховим сприйманням. При цьому слово починає регулювати руку дитини, її дії з предметами, змінюючи зв'язок «образ-слово», «звук-образ».

Одними із перших знаків, доступних наочно-образному сприйманню, якими опановує дитина до року є міміка та жести. Визначальну роль у процесі їх засвоєння відіграє просторовий фактор.

Висновки. Отож, до року у дітей формуються виразні рухи, що проявляються в мімічних позиціях (рухах на обличчі), пантоміміці (виразних рухах усього тіла) та вокальній міміці (вираження емоцій в інтонації і тембрі голосу).

Перспективи подальших досліджень. Аналіз типових психологічних особливостей розвитку просторової знаково-символічної системи знань у дітей до року сприяв чіткому визначенню основних просторових знаків та символів, які є важливими для формування у дітей орієнтування в навколишньому предметно-просторовому світі. Це питання потребує подальшого поглибленого вивчення в контексті онтогенезу.

Список використаної літератури.

1. Анохін, П.К., (1980), Вузлові питання теорії функціональних систем, Наука, Москва, 432 с.
2. Выготский, Л.С., (2005), Психология развития человека, Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, Москва, 136 с.
3. Запорожец, А.В., (2008), Избранные психологические труды, Директ-Медиа, Москва, 287 с.